Al-Mustafa International University

The Islamic Journal of Women and the Family

Print ISSN: 2538-6190 Online ISSN: 2717-4085

Homepage: https://pzk.journals.miu.ac.ir

The Mythological, Educational, and Psychological Position of the Story of Siavash and Sudabeh in Ferdowsi's Shahnameh and Its Global Similarities

Mohammad Fouladi ✉[1], and **Atefeh Soltan Moradi**[2]

1. Corresponding author, Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Qom, Qom, Iran.
Email: dr.mfolidi@gmail.com 0000-0003-3580-3975
2. Ph.D. in Persian Language and Literature, University of Qom, Qom, Iran.
Email: asoltanmoradi1394@gmail.com 0000-0001-9254-1098

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 18 February 2025
Received in revised form 25 April 2025
Accepted 18 May 2025
Available online 30 May 2025

Keywords:
Siavash,
Sudabeh,
Ferdowsi's Shahnameh,
myth of purity,
mythological similarities,
psychological analysis of myth,
comparative mythology.

ABSTRACT

Objective: The present research was conducted with the aim of recognizing and analyzing the mythological, educational, and psychological position of the story of Siavash and Sudabeh in Ferdowsi's Shahnameh, as well as identifying and examining the global similarities of this story.

Method: This study was conducted using the analytical-documentary method of written works related to the research topic.

Results: The findings showed that the character of Siavash in Shahnameh, as a symbol of purity and innate purity, has structural and semantic similarities with figures such as the Prophet Joseph and the Prophet Abraham; in such a way that despite unjust accusations, he accepts captivity and death in exile, but resists Sudabeh's sinful temptations and endures the difficult test of passing through fire to prove his innocence. This story also has parallels in the mythologies of other nations, including the story of «Rama and Sita» in Indian mythology, «Jo Wang and Sudagi» in Chinese mythology, and «Phaedra and Hippolytus» in Greek mythology. From a psychological perspective, the main characters of this story are compatible with the concepts of the id, ego, and superego in psychoanalytic theory. Siavash's upbringing is a manifestation of the archetype of the «wise old man» and his tests are an example of the «hero's test». In addition, the character of Sudabeh manifests the «negative anima»..

Conclusion: The story of Siavash and Sudabeh in Ferdowsi's Shahnameh is a narrative beyond a tragedy that contains hidden mythological, educational, and psychological layers. This story, while having common features with the mythologies of different nations, can be examined as a model for moral education and analysis of the archetypes of characters

Cite this article: Fouladi, M., & Soltan Moradi, A. (2025). The Mythological, Educational, and Psychological Position of Story of Siavash and Sudabeh in Ferdowsi's Shahnameh and Its Global Similarities. *The Islamic Journal of Women and the Family,* 13 (2), 127 -144. https://doi.org/10.22034/IJWF.2024.18818.2279

© The Author(s).retain the copyright and full publishing rights
Publisher: Al-Mustafa International University.
DOI: https://doi.org/10.22034/IJWF.2024.18818.2279

Introduction

One of the important factors influencing the culture and civilization of a people is the literary works and masterpieces and poems of the great poets and thinkers of that people. This important element plays a significant role in culture-building and culture-burning. Among these works is Ferdowsi's Shahnameh, which is considered a symbol and manifestation of the history and culture, customs, habits and beliefs of ancient Iran. Ferdowsi's eternal epic plays a significant role in the formation of Iranian culture and ethics. One of the important, instructive and influential stories in the individual, family and social ethics of Iranians is the story of Siavash and Sudabeh in Ferdowsi's Shahnameh, which in some ways is similar to the story of «Joseph and Zuleikha» in the Quran. For Iranians and Persian-speaking people, Siavash is considered a national Joseph and is a symbol of purity and innocence of the soul in contrast to Sudabeh's sensual, lustful and sinful desires. Examining this Iranian story and myth will help young people, Iran lovers, and Islamic-Iranian believers better understand myths (Eslami Nadoushan, 1997).

Method

This research was conducted using a documentary-analytical method and using library resources and written works related to the research topic. In this research, first, the importance of myth and symbols was examined and then the story of Siavash and Sudabeh in the Shahnameh was analyzed. This story was also studied in a comparative manner with its examples in other nations, such as the story of the Prophet Abraham, Ramayana, Hippolytus and Sudagi. The main sources used were the authoritative correction of the Shahnameh by Khaleghi Motlagh (2007) and related mythological and research texts.

Results

The findings showed that the character of Siavash in Shahnameh, as a symbol of purity and innate purity, has structural and semantic similarities with figures such as the Prophet Joseph and the Prophet Abraham; in such a way that Siavash accepts captivity and death in exile despite unjust accusations, but resists the sinful temptations of Sudabeh and endures the difficult test of passing through fire to prove his innocence. This story also has similarities in the mythologies of other nations, including the story of «Rama and Sita» in Indian mythology (Miki and Das, 2000), «Yin-Giao and Sudagi» in Chinese mythology (Koyaji, 1974), and «Phaedra and Hippolytus» in Greek mythology (Eslami Nadoushan, 1967).

From a psychological perspective, the main characters of this story are compatible with the concepts of the id, ego, and superego in psychoanalytic theory. Siavash's upbringing by Rostam is an example of the «wise old man» archetype, and his tests are an example of the «hero's test». Moreover, the character of Soudabeh is a manifestation of the «negative anima» (Jung, 2014). In this story, Soudabeh is the symbol of the «id» (the pleasure principle), Siavash is

the symbol of the «superego» (conscience and idealism), and Keykavus is the representative of the «ego» (the search for balance between the id and the superego) (Alavi Moghadam and Sadeghimanesh, 2015). Ferdowsi sings in expressing these symbolic concepts: «Do not know this (Shahnameh) as a lie and a fable / do not think of it as the same as the banal and entertaining stories of the day»; «Whatever is understandable and acceptable to reason from it (Shahnameh) / what goes beyond that has deeper meanings» (Firdowsi, 2009, 1/12).

In a comparative study, the story of «Rama and Sita» in the Ramayana has many similarities with the story of Siavash, including loyalty to the covenant, perseverance in the face of trials, and the role of intrigue in advancing the tragedy. In both works, the moral virtues, self-control, chastity, and respect for elders are emphasized. In Chinese mythology, the story of «Jo Wang and Sudagi» also has a striking similarity with the story of Siavash in terms of the theme of forbidden love, intrigue, and trial by fire. Koyaji (1974) points out the structural similarities and even the similarity of names between these two epics. In addition, the story of «Phaedra and Hippolytus» in Greek mythology, which was recreated by Euripides and then Racine, has a striking similarity with the story of Siavash and Sudabeh in terms of the theme of the unrequited and sinful love of a stepmother for her stepson and its tragic consequences (Eslami Nadoushan, 1967).

Conclusions

The story of Siavash and Sudabeh in Ferdowsi's Shahnameh is a narrative beyond a tragedy that contains hidden mythological, educational, and psychological layers. This story, while having common features with the mythologies of different nations, can be examined as a model for moral education and analyzing the archetypes of characters. Siavash as a symbol of purity and innocence of the soul and Sudabeh as a manifestation of filth and negative anima, along with an intermediary character like Keykavus, display the three main parts of the psyche (the id, ego, and superego). The educational role of the «wise old man» like Rostam in cultivating a moral hero like Siavash is important. As Hafez Shirazi points out: «Do not pass this stage without the guidance of Khezr (a helper) / it is darkness, be afraid of the danger of going astray» (Hafez Shirazi, 2020). This story and its global similarities can be considered as a model for the younger generation to persevere in moral virtues and avoid sin, in light of the guidance of knowledgeable educators.

Author Contributions

All authors participated equally in the design of the study, writing the article, and editing the final versions.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors of the research would like to thank all researchers in the fields of epic poetry, mythological poetry, and comparative literature who provided and paved the way for research on this topic

Ethical Considerations

Cases such as falsification of data, distortion of results, plagiarism, and any other unethical behavior have been strictly avoided in this study.

Funding

This study was conducted without receiving any financial support from government, commercial, or non-profit organizations

Conflict of Interest

The authors declare that there are no conflicts of interest in connection with this study. In other words, there were no financial or personal interests that could affect the results of the study.

پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده
شاپا چاپی: ۶۱۹۰-۲۵۳۸ شاپا الکترونیکی: ۴۰۸۵-۲۷۱۷
Homepage: https://pzk.journals.miu.ac.ir

جایگاه اسطوره‌های تربیت داستان سیاوش و سودابه در شاهنامه فردوسی و همانندهای جهانی آن

محمد فولادی[1] ✉، عاطفه سلطان مرادی[2]

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: dr.mfoladi@gmail.com

۲. دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: asoltanmoradi1394@gmail.com

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۲/۰۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۸
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۳/۰۹

کلیدواژه‌ها:
سیاوش،
سودابه،
شاهنامه فردوسی،
اسطوره پاکی،
همانندهای اساطیری،
تحلیل روان‌شناختی اسطوره،
اسطوره‌شناسی تطبیقی.

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف شناخت و تحلیل جایگاه اسطوره‌ای، تربیتی و روان‌شناختی داستان سیاوش و سودابه در شاهنامه فردوسی و همچنین شناسایی و بررسی همانندهای جهانی این داستان انجام شد.

روش پژوهش: این مطالعه به‌روش تحلیلی-اسنادی آثار مکتوب مرتبط با موضوع پژوهش انجام شد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد شخصیت سیاوش در شاهنامه، به‌مثابه نماد پاکی و طهارت ذاتی، مشابهت‌های ساختاری و معنایی‌بارگی با چهره‌هایی همچون حضرت یوسف علیه‌السلام و حضرت ابراهیم علیه‌السلام دارد؛ به‌گونه‌ای که با وجود تهمت‌های ناروا، اسارت و مرگ در غربت را می‌پذیرد، اما در برابر وسوسه‌های گناه‌آلود سودابه مقاومت می‌کند و برای اثبات بی‌گناهی، آزمون سخت گذر از آتش را متحمل می‌شود. این داستان در اساطیر ملل دیگر نیز همانندهایی دارد که از جمله می‌توان به سرگذشت «راما و سیتا» در اساطیر هند، «جو وانگ و سودا گی» در اساطیر چین و «فدر و هیپولیت» در اساطیر یونان اشاره کرد. از منظر روان‌شناسی نیز شخصیت‌های اصلی این داستان با مفاهیم نهاد، من و فرامن در نظریه روانکاوی قابل انطباق هستند. پرورش سیاوش، نمودی از کهن‌الگوی «پیر دانا» و آزمون‌های او، نمونه‌ای از «آزمون قهرمان» است. همچنین شخصیت سودابه تجلی‌گر «آنیمای منفی» است.

نتیجه‌گیری: داستان سیاوش و سودابه در شاهنامه فردوسی، روایتی فراتر از یک‌تراژدی است که دربردارنده لایه‌های پنهان اسطوره‌ای، تعلیمی و روان‌شناختی است. این داستان ضمن برخورداری از وجوه مشترک با اساطیر ملل مختلف، به‌مثابه الگویی برای تربیت اخلاقی و تحلیل کهن‌الگویی شخصیت‌ها قابل بررسی است.

استناد: فولادی، محمد؛ و سلطانمرادی، عاطفه (۱۴۰۴). جایگاه اسطوره‌های، تربیتی و روانشناسانه داستان سیاوش و سودابه در شاهنامه فردوسی و همانندهای جهانی آن. *پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده*، ۱۳ (۲)، ۱۲۷-۱۴۴. https://doi.org/10.22034/IJWF.2024.18818.2279

ناشر: جامعه المصطفی العالمیه.

© نویسندگان.

مقدمه

یکی از مهمترین و تأثیرگذارترین آثار بر فرهنگ و تمدن یک قوم، که در فرهنگ‌سازی و فرهنگ‌سوزی نقش مهمی دارد، آثار ادبی و اشعار شاعران بزرگ و اندیشمند آن در قالب شاهکارهای ادبی ملی، بین‌المللی و جهانی است. از جمله این آثار، شاهنامه فردوسی است که نماد و نمودی از تاریخ و فرهنگ، آداب و عادات و باورهای ایران باستان به‌شمار می‌رود؛ به‌ویژه که توسط شاعری مسلمان، باورمند و شیعه سروده شده و در آن، ایران پیش از اسلام با ایران پس از اسلام پیوند خورده است. حماسه جاودان فردوسی در شکل‌گیری فرهنگ و اخلاق ایرانیان نقش فراوانی دارد و از دیرزمان تاکنون به‌شکل نقالی و پرده‌خوانی در زندگی ایرانیان جریان داشته و دارد. این شاهکار، یکی از پنج‌حماسه برتر جهان بوده و حتی از نظر بیان اصول و مباحث اخلاقی و انسانیِ بازتاب‌یافته در آن - که بازتابی از باور ایرانیان است و در قهرمانان داستان جلوه می‌کند - بر چهار حماسه مهم جهان، یعنی ایلیاد، اودیسه، مهابهاراتا و رامایانا، برتری دارد.

یکی از داستان‌های مهم، آموزنده و تأثیرگذار در اخلاق فردی، خانوادگی و اجتماعی ایرانیان، داستان سیاوش و سودابه در شاهنامه فردوسی است که از جهاتی با داستان «یوسف و زلیخا» در قرآن همانندی دارد. در نزد ایرانیان و فارسی‌زبانان، سیاوش به‌منزله یوسف ملی به‌شمار می‌آید و نمادی از پاکی و طهارت نفس در مقابل خواسته‌های نفسانی، شهوانی و گناه‌آلود سودابه است. او همانند یوسف که در مقابل خواست‌ها و کامیابی‌های گناه‌آلود زلیخا ایستادگی می‌کند، در مقابل سودابه می‌ایستد و به یاری ایزد یکتا، پاک و پاکیزه از آزمون‌ها بیرون می‌آید و به مظهر و نماد پاکی تبدیل می‌شود. ایرانیان در سوگ او سرودها پرداخته‌اند و در برخی نقاط، هنوز هم در مرگ جوانان، سوگ سیاوشان می‌خوانند و گریه و مویه سر می‌دهند. نمود این داستان در رمان سووشون سیمین دانشور و در گیاه «پرسیاوشان» قابل بررسی است. به‌گفته اسلامی ندوشن: «سیاوش عزیزترین پهلوان شاهنامه است» (اسلامی ندوشن، ۱۳۷۶). البته این موضوع پس از اسلام و واقعه عاشورا شکل دیگری گرفته و نماد دیگری یافته است. بررسی این داستان و اسطوره ایرانی، جوانان، ایران‌دوستان و باورمندان اسلامی-ایرانی را در شناخت بهتر اسطوره‌ها یاری می‌کند.

ادبیات موضوع و چارچوب نظری پژوهش

پژوهش حاضر، یکی از داستان‌های مهم باستانی ایران پیش از اسلام را که در روزگار اسلامی توسط فردوسی به نظم کشیده شده است، از نظر جایگاه شخصیت‌های اصلی آن یعنی، سیاوش و سودابه بررسی می‌کند. با توجه به اهمیت الگو و الگوپذیری در نوجوانان و جوانان، سیاوش می‌تواند الگوی مناسبی برای برخورداری از ویژگی‌های مثبت اخلاقی، مبارزه با نفس و پایداری در برابر خواهش‌های نفسانی و گناه‌آلود باشد؛ به‌ویژه که در ملل دیگر نیز نمونه‌هایی دارد. در پژوهش حاضر، ابتدا اهمیت اسطوره و نمادها بررسی و سپس داستان سیاوش و سودابه در شاهنامه به‌روش تحلیلی- اسنادی با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای بررسی شد. این داستان همچنین با نمونه‌های آن در ملل دیگر، مانند داستان حضرت ابراهیم علیه‌السلام، رامایانا، هیپولیت و سوداگی، به‌صورت تطبیقی بررسی شد.

با توجه به اهمیت و جایگاه والای این داستان و بن‌مایه‌های اساطیری و مشابهت‌های بین‌المللی آن، درباره این موضوع، جنبه‌های اسطوره‌ای، اجتماعی و روان‌شناسانه داستان و شخصیت‌های آن تحقیقاتی به‌شکل مستقل و تک‌جانبه انجام شده است، اما در مقاله حاضر، نگاهی چندجانبه به موضوع شده و جنبه‌هایی که تأثیر تربیتی بیشتری بر جامعه دارد، بررسی و تحلیل گردیده است. از جمله پژوهش‌های انجام‌شده در این موضوع عبارتند از: مقاله «فرضیه‌ای درباره مادر سیاوش» (آیدنلو، ۱۳۸۴)؛ مقاله «نظری درباره هویت مادر سیاوش» (خالقی مطلق، ۱۳۸۶) و مقاله «دو فرضیه درباره داستان

سیاوش» (بازیگر، ۱۳۹۴). در این سه پژوهش، شخصیت و نژاد مادر سیاوش و پرسش‌ها و ابهامات دراین‌باره بررسی شده است. درباره شخصیت سیاوش نیز پژوهش‌هایی انجام شده است، از جمله: مقاله «سیاوش، شخصیتی آیینی و رازناک در شاهنامه» (فاضلی و کنعانی، ۱۳۸۹) و مقاله «سیاوش در اسطوره و ادبیات» (فتاحی دولت‌آبادی، ۱۳۹۰) که شخصیت سیاوش را از نظر اسطوره و بازتاب آن در شاهنامه بررسی می‌کند. اگرچه برخی مباحث مطرح‌شده در این مقالات و موارد مشابه با پژوهش حاضر تناسب دارد، اما در نوشتار حاضر، که برگرفته از رساله دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه قم، با عنوان «بررسی اسطوره‌ای، حماسی و تطبیقی داستان سیاوش» است، بُعد تربیتی و تأثیر اخلاقی و اجتماعی این داستان بیشتر مورد توجه است.

برخی پژوهش‌ها نیز به بررسی تطبیقی با نمونه‌های دیگر در دنیا پرداخته‌اند که عبارتند از:

- مقاله تحلیل ساختار داستان سیاوش و دو داستان رام چندر و سدنوا در هند؛ (شیخ حسینی و خلیلی جهان‌تیغ، ۱۳۹۳)؛
- مقاله بررسی تطبیقی شخصیت‌ها و کارکردهای آنها در داستان‌های سیاوش و رامایانا»؛ (بیرانوند.، و همکاران، ۱۳۹۵)
- پایان‌نامه مقایسه تطبیقی حماسه رامایانا و داستان سیاوش از شاهنامه فردوسی؛ (قبادی فومشی، ۱۳۹۱)
- کتاب بررسی تطبیقی عناصر روایی قصه حضرت یوسف در قرآن و سیاوش در شاهنامه. (محمودیان راوی‌نژاد، ۱۳۹۲)

در پژوهش‌های فوق نیز موضوع تطبیقی داستان با موارد همانند آن بررسی شده، اما بررسی جنبه تربیتی و اخلاقی هدف اصلی آنها نبوده است. در پژوهش حاضر این موضوع هدف اصلی است و بر آن تأکید شده است.

۱. اسطوره و داستان‌های اساطیری

داستان سودابه و سیاوش در شاهنامه جزو داستان‌های اساطیری ایرانی است. اسطوره‌ها در هر ملت اهمیت و جایگاه شایانی دارند و در ضمیر ناخوداگاه فردی و جمعی و تمدن و فرهنگ جامعه تأثیرگذار هستند. ازاین‌رو، نباید اسطوره را با افسانه‌های تخیلی یکی دانست. از همین نگاه است که فردوسی نیز در شاهنامه تأکید می‌کند:

تو این را دروغ و فسانه مدان — به یک‌سان روشن زمانه مدان
ازو هرچه اندر خورد با خرد — دگر بر ره رمز معنی برد

(فردوسی، ۱۳۸۸، ۱/ ۱۲)

فردوسی داستان‌های شاهنامه را از گونه رمز و نماد می‌داند و مواردی مانند کاربرد دیو در شاهنامه را از همین نگاه تفسیر می‌کند:

تو مر دیو را مردم بد شناس — کسی کو ندارد ز یزدان سپاس
هر آن کو گذشت از ره مردمی — ز دیوان شمر، مشمرش زادمی

(فردوسی، ۱۳۸۸، ۲۹۶/۳)

با همین نگاه نمادین است که مارهای بررسته بر دوش ضحاک، نماد و نمودی از تجلی بیرونی نفس اماره به‌شمار می‌آیند. برای شناخت عمیق یک‌ملت و قوم نمی‌توان از اسطوره‌های آن بی‌خبر بود. در ادبیات حماسی و عرفانی، بسیاری از موضوعات با اساطیر پیوند دارند. عقاید، آداب و رسوم، جشن‌ها و سوگواری‌ها در زندگی یک‌ملت از نگاه اسطوره‌شناسی نقش فراوانی دارند. اسطوره‌ها نمادهایی هستند که می‌توانند توجیهی منطقی برای زندگی اجتماعی باشند. اسطوره‌ها همچنین می‌توانند نقش اندرزها را در یک‌مجموعه اخلاقی والا داشته باشند و سرمشق‌هایی در اختیار بشر بگذارند که براساس آنها زندگی خود را بسازد. (جواری، ۱۳۸۳) در این داستان نیز سیاوش مانند یوسف، نماد و اسطوره‌ای از پاکی، طهارت نفس و ایستادگی دربرابر خواهش‌های نفسانی سودابه است و با این نگاه می‌تواند الگویی ملی درکنار الگوهای

مذهبی برای جوانان و جهانیان باشد؛ طهارت نفسی که ریشه در تاریخ چندهزارساله دارد (فردوسی، ۱۳۹۱؛ فردوسی، ۱۳۸۸). میرچا الیاده، اسطوره‌شناس نامی می‌گوید: «اسطوره، نقل‌کننده سرگذشتی قدسی و مینوی است. راوی واقعه‌ای است که در زمان اولین، زمان شگرف بدایت همه‌چیز رخ داده است» (الیاده، ۱۳۶۲).

روایات اساطیری کم‌کم وارد حماسه می‌شوند و داستان‌های حماسی و ملی را شکل می‌دهند مانند داستان یوسف در تورات که یک بن‌اسطوره‌ای خدای شهیدشونده دارد و با گذشت زمان به‌صورت یک شخصیت انسانی درمی‌آید. به چاه افکندن و به زندان افتادن او درواقع مرگ خدای نباتی است که شکل نمادین پیدا کرده و از چاه درآمدن او و آزادی‌اش از زندان و به‌قدرت رسیدن او به‌ویژه نعمت به مصر بردن او حیات دوباره خدای شهیدشونده است که شکل سامی‌اش در شخصیت تموز دیده می‌شود، البته یک شخصیت تاریخی یوسف هم وجود دارد، ولی داستان‌هایی که پیرامونش ساخته می‌شود داستان‌های اسطوره‌ای هستند. (سرکاراتی، ۱۳۹۳؛ بهار، ۱۳۶۲) اسطوره باتوجه به وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اقلیمی در هر ملتی با دیگر ملت‌ها متفاوت است، اما در نگاه کلی، اسطوره‌های تمام ملل سرچشمه مشترک و اشتراکات فراوان دارند. مسئولیت ادبیات تطبیقی، بررسی پی‌جویی تیپ‌ها و نمونه‌های نوعی در متن و زمینه مشترک جهانی است. این‌گونه ادبیات وظیفه دارد که بافت‌ها و زمینه‌های مشترک آنها را که از ادبی به ادب دیگر انتقال یافته است، بازیابد (غنیمی هلال، ۱۳۷۳).

داستان «سیاوش و سودابه»، با محوریت عشق ممنوعه سودابه به سیاوش، گذر سیاوش از آتش، مفهوم خدای شهیدشونده و ایزدباوری سیاوش، از مهم‌ترین داستان‌های شاهنامه فردوسی به‌شمار می‌رود که نمونه‌های مشابه آن در متون دینی مانند گذر حضرت ابراهیم علیه‌السلام از آتش و داستان یوسف و زلیخا و نیز در متون حماسی ملل مختلف دیده می‌شود. این موضوع، نشانه‌ای از اشتراکات فرهنگی و قومی هند و اروپایی‌ها و هند و ایرانی‌هاست. از سرزمین چین تا هند (در داستان رام و سیتا)، در بین‌النهرین (داستان‌های تموز و عشتار) و داستان سامسون و دلیله در تورات تا افسانه بالدر در اسکاندیناوی، همگی وجود عشق ممنوعه‌ای را نشان می‌دهند که با توطئه و دسیسه آغاز می‌شود و با آزمون «گذر از آتش»، سعی در رسوایی خیانتکار دارد. داستان سیاوش و سودابه از جمله اسطوره‌هایی است که همانندهای بسیاری در جهان دارد که در مقاله حاضر به برخی از آن‌ها اشاره شده است. (بهار، ۱۳۷۶؛ طالشی، ۱۳۹۵؛ روزبه و ایازی، ۱۳۹۲)

۲. داستان سیاوش و سودابه در شاهنامه فردوسی

داستان سیاوش و دلدادگی گناه‌آلود نامادریش سودابه به وی، در شاهنامه فردوسی در تصحیح معتبر خالقی‌مطلق در جلد دوم، ابیات۱ تا ۲۵۲۲ و صفحه ۲۰۱ تا ۳۷۵ بیان شده است. منابع کهن از مادر سیاوش و سپس خود سیاوش شخصیت‌های اسطوره‌ای و نمادینی ترسیم می‌کنند که در صورت و سیرت، زیبایی فراوانی داشتند. اگرچه در همان آغاز با اشاره کوتاه به مادر سیاوش و سپس تولد او، دیگر چندان به مادر پرداخته نمی‌شود و شخصیت و زندگی شاهزاده اصیل و نجیب ایرانی بیان می‌شود. (خالقی‌مطلق، ۱۳۸۶؛ آیدنلو، ۱۳۸۴) سیاوش، پس از تولد (و مرگ مادر)، به‌دست ابرقهرمان شاهنامه یعنی رستم، پرورش می‌یابد و پس از آموزش فنون رزم و بزم و آداب اجتماعی و اخلاقی، به دربار و خانواده بازمی‌گردد. سودابه، که مهین‌بانوی کاخ و همسر کاووس است، با دیدن سیاوش، زلیخاگونه و به‌شکل گناه‌آلودی، شیفته سیاوش - فرزند شاه از زن دیگرش- می‌شود و برای دستیابی به این عشق ممنوعه، به هر ترفندی متوسل می‌شود. سیاوش، در نهایت پاکی و طهارت نفس، تا پای جان و با تحمل سختی‌های فراوان - از جمله اسارت در سرزمین دشمن، تهمت‌های ناروا و درنهایت کشته شدن در غربت- بر پاکی و طهارت نفس خود پای می‌فشرد و آزمون‌های دشواری، مانند «ور» (آزمون) گرم و گذر از آتش را، همچون ابراهیم علیه‌السلام، به جان خرید. سرانجام، به یاری یزدان پاک، از آتش رهایی یافته و آتش بر او چون گلستان می‌شود.

۳. همانندهای داستان سودابه و سیاوش در جهان

موضوع پاکی و طهارت نفس به‌ویژه برای یک‌شاهزاده در بین اسطوره‌های کشورهای جهان همانندهایی دارد و همواره ستایش شده و در فرهنگ و اخلاق فردی و جمعی آنها تأثیر بسزایی داشته است. نمونه شناخته‌شده آن داستان یوسف و زلیخا در متون دینی است که به‌دلیل شهرت داستان و آشنایی مخاطب نیازی به بیان آن نیست.

۳-۱. داستان رامایانا و سیتا در هند

در کتاب رامایانا درباره سراینده داستان آمده است: «او در آغاز یک راهزن بود. راه بر کاروان‌ها می‌بست و هستی آنان را به یغما می‌برد. درعین‌حال، دلی مهربان داشت و اگر دلش به‌حال بینوایی می‌سوخت هر آنچه داشت به او می‌بخشید. او در دشت، کوهستان و بیشه‌زارها با اسب بادپای خود به این‌سو و آن‌سو می‌رفت. روزی بر دامنه مرغزاری در کنار چشمه‌ساری آرمیده بود و بازی دو کبوتر دلداده را تماشا می‌کرد. این‌دو گاهی سر به آغوش هم می‌بردند و زمانی به پهنه آسمان‌ها بال می‌گشودند. ناگهان پیکان صیادی چیره‌دست، یکی از آن‌دو را به خاک و خون غلتاند و دیگری را تنها و بی‌کس از آن چمن‌زار دلفریب گریزان ساخت. جوان راهزن از مرگ کبوتر بی‌گناه آن‌چنان اندوهگین شد که فریادی برکشید و سخنانی بر لب راند و زار بگریست. در آن دم، سروش غیبی از آسمان او را خطاب کرد و گفت: ای جوان! آنچه تو بر لب راندی شعر بود، شعری موزون و خوش‌آهنگ، شعری دل‌نواز و روح‌پرور. تو شاعری نه راهزن. این شیوه زندگی را رها کن و به‌دنبال شاعری برو؛ تو روزی بزرگ‌ترین شاعر سانسکریت خواهی شد. جوان یک‌لحظه به خود آمد. به اطراف نگریست و کسی را ندید، اما آن سخنان در گوشش طنین‌انداز بود: «تو شاعری و شاعر بزرگی خواهی شد». کلمه‌های خوش‌آهنگی را که چند لحظه پیش بر زبان رانده بود بار دیگر تکرار کرد و به‌دنبال آن، باز هم مضامینی بر مرگ پرنده بال‌وپر شکسته و بی‌جان بر زبان آورد. او بعد از این حادثه، راهزنی را رها کرد و به‌دنبال سرودن شعر رفت. این جوان که نامش وال‌میکی بود و حدود پانصد سال قبل از میلاد مسیح یعنی، مدت قریب به بیست‌وپنج قرن پیش در این جهان می‌زیست نامورترین و محبوب‌ترین شاعر حماسه‌سرای هند شد» (شهباز، ۱۳۸۸؛ شاتوک، ۱۳۸۸).

رامایانا به‌معنی گنجینه‌های راما، سرگذشت پرشور دو دلداده است: یکی راما و دیگری همسرش سیتا. راما و سیتا و حماسه پرشور زندگی آنها بر همه مظاهر فرهنگی، ذوقی و هنری مردم هند تأثیر گذاشته است. راما برای آنها نماد فرمانروا و جنگجویی دادگستر و شوهری مهربان و فداکار و سیتا، همسری پاکدامن، شوهردوست و فرزندپرور بوده است. وال‌میکی که گفته شده سراینده این رزم‌نامه است با این اثر، گنجینه‌ای ارزشمند باقی نهاده است. «راما، همسر سیتا، روزی هنگام عبادت، دختری زیبا و وسوسه‌انگیز برابر خود دید. دختر که سخت مجذوب راما شده بود آغاز دلبری و افسونگری کرد، اما راما که جز به محبوب راستین خود یعنی، سیتا به هیچ زنی توجه نداشت او را از خویش راند. دختر که عفریته‌ای بدنهاد بود به قلمرو برادر خود یعنی، راون، فرمانروای سیلان پناه برد و از او برای انتقام‌جویی از راما یاری خواست. راون برای فنای راما اندیشه‌ها کرد. سرانجام برآن شد که به هر ترتیب هست او را فریب دهد و به خاک خویش آورد. ازاین‌رو، یکی از عفریته‌های خود را به‌صورت آهویی زیبا درآورد و به گرد صومعه راما فرستاد. راما که سخت دلباخته آهو شده بود به‌دنبالش روان شد. راما راهی طولانی پیمود و از همسر و خانه خود جدا ماند. چون شب‌هنگام فرارسید و سیتا شوی مهربان را ندید از برادرشوهر خواست که به جست‌وجوی برادر برود و چون وی از صومعه دور شد و سیتا تنها ماند راون به صومعه آمد و با جور و عنف، سیتا را همراه خود برد. راما سرانجام پس از دربه‌دری و تلاش بسیار به صومعه بازگشت و چون با ریاضت از سرنوشت اندوه‌بار همسر خود آگاه شد، مصمم گشت به هر ترتیب هست آن ابلیس ستمگر را ازبین ببرد و سیتای مهربان را آزاد کند. راما یار دلبند و وفادار خود را به آغوش گرفت، اما قطره‌های زهر بدخواهی، سعایت و سیاه‌دلی برخی، اثر خود را بخشید و روح او را

مسموم کرد و وی را نسبت به همسر خویش بدگمان ساخت. راما سیتای بی‌گناه را از خویش راند و زن نیز که وضع را چنان دید ترک همسر و دیار کرد و به‌سوی صومعه وال‌میکی، راهب اندیشمند، روان شد» (شهباز، ۱۳۸۸).

در جلد اول کتاب تاریخ تمدن در این قسمت از داستان آمده است: «رام برای رفع شایعاتی که درباه ناپاکی سیتا در میان مردم بروز یافته است از سیتا می‌خواهد از میان آتش بگذرد. سیتا، سیاوش‌وار از آتش سربلند بیرون می‌آید، ولی غرور رام به‌دلیل برخی دیگر از بدگمانی‌های مردم باعث می‌شود سیتا را که آبستن است به جنگل بفرستد». (دورانت، ۱۳۸۴، ۶۴۳/۱) «سال‌ها از آن دوران می‌گذرد. سیتا دو پسر همزاد به‌دنیا می‌آورد که وال‌میکی آن‌دو را با نظارت و سرپرستی خود بزرگ کند. وقتی آن‌دو جوان دوران طفولیت را پشت سر نهادند راهب در معیت آن‌دو رهسپار سرزمین کوسالاس شد. راما در همان نخستین نگاه، فرزندان خود را که شباهت بسیار بدو داشتند، شناخت و افسرده و پشیمان به‌دنبال همسر فرستاد. وقتی سیتا برابرش آمد بازهم راما به‌آسانی حاضر نبود بپذیرد که زن پاکدامن و فداکار بدو خیانتی نکرده است. در این هنگام رب‌النوع زمین بر بینوایی سیتا رحمت آورد و از انتظارات شوهر آزرده‌خاطر شد. روی زمین برابر راما دهان باز کرد و الهه زمین درهمان‌حال که بر تخت فرمانروایی نشسته بود، برابرش ظاهر شد. بدو گفت که این زن مظهر صفا و پاکدامنی است و ازآنجاکه بیش از هر انسان دیگری در دوران عمر خویش رنج دیده، پس او می‌تواند در شمار خدایان درآید و از عرصه زمین که ساکنان آن قدرش را ندانسته‌اند به آسمان‌ها صعود کند و پیش از آنکه راما بتواند از داوری ناروای خویش پوزش بخواهد سیتا به آسمان پای می‌گذارد و همه آن بدخواهانی که موجب جدایی آن‌دو شده بودند اشک ندامت بر چهره می‌ریزند» (شهباز، ۱۳۸۸). این افسانه به‌شکل منظوم در کتاب رامایانا از پانی‌پتی آمده است. همچنین با اندکی تغییر در برخی وقایع و اسامی در صفحات ۶۴۴-۶۴۲ جلد اول کتاب تاریخ تمدن از ویل‌دورانت (۱۳۸۴) و نیز در صفحات ۶۵-۶۲ کتاب آیین هندو از سیبل شاتوک (۱۳۸۸) آمده است.

اول) مقایسه راما و سیتا با داستان سیاوش و سودابه

مهمترین ویژگی مشترک در اساطیر و روایات حماسی ایرانی و هندی و حتی در تمام روایات حماسی جهان، نبرد بین نیروهای خیر و شر و پهلوانان و دیوان و به‌تعبیر میرجلال‌الدین کزازی، ستیز ناسازهاست. (کزازی، ۱۳۶۶) در هر پدیده حماسی دو ناساز روبه‌روی یکدیگر است که اگر یکی از آن‌دو در کار نباشد هرگز رخدادی حماسی رخ نمی‌دهد؛ زیرا وجود هریک از دو ستیزنده در گرو وجود دیگری است. حماسه از جنس جنگ است، ولی از سنخ آن نیست؛ زیرا در جنگ، خود جنگ هدف است مانند الایام عرب (ابن اثیر، ۱۳۷۴). در حماسه، خود هدف وجود ندارد. با دریافت از متن اسطوره‌ها و ادیان به‌دست می‌آید که حماسه، راهی است برای رسیدن به شرایط حاکمیت سنت جاویدان آسمان یعنی، صلح و عدالت که آورنده خوبی و زیبایی است (داراشکوه، ۱۳۴۰). در هردو کتاب شاهنامه و رامایانا بر فضایل اخلاقی، خویشتن‌داری، بردباری، چشم‌پوشی از خطای دیگران، اخلاص در پندار و گفتار و کردار و احترام آمیخته با دلبستگی به بزرگ‌ترها تأکید شده است. معیارهای قضاوت اخلاقی در رامایانا عبارتند از: در اندیشه جهان بازپسین باش، به بزرگان قومت احترام بگذار، خلق‌وخوی انسانی را جایگزین رذایل پست حیوانی کن، به وجدان خویشتن خویش رجوع کن، از خودستایی و بدنهادی و بی‌شرمی بپرهیز، عفت و پاکدامنی را در همه‌حال رعایت کن، یار و مددکار همه حتی دشمنانت باش و کردارت را با گفتارت یکسان کن (میکی و داس، ۱۳۷۹). در شاهنامه نیز بر این فضیلت‌ها تأکید شده است.

دوم) وفاداری به عهد و پیمان

سیاوش و رام، هردو رفتاری مبتنی بر احساسات و شهود دارند. افرادی که به این روش رفتار می‌کنند بیشتر نگران ارزش‌ها

هستند. (بگلی، ۱۳۸۵) سیاوش متعهد و وفادار به پدر است و بی‌شک، این تعهد و اخلاق را وام‌دار تربیت رستم است. او که ناخواسته در فضای آزمایش می‌افتد به‌دلیل پاک‌نیتی و اخلاق‌مداری نه‌تنها به پدرش خیانت نمی‌کند، بلکه سرشت پاک و آزادگی و جوانمردی خود را دربرابر شیطانی انسان‌نما نشان می‌دهد. نوعی کمال‌طلبی در رفتار و واکنش‌های او به پدر و سودابه دیده می‌شود. سیاوش، یک کمال‌طلب است که حاضر نیست سر مویی از مبادی اخلاقی سرپیچی کند (خالقی‌مطلق، ۱۳۸۶). آنجا که پدر، غافل از وسوسه‌های سودابه بارها از سیاوش می‌خواهد به حرم‌سرای سودابه برود تا با خواهرانش دیدار کند و با وسوسه‌های عاشقانه سودابه روبه‌رو می‌شود. سیاوش، هم به‌دلیل راستی و درستی باطن و هم به‌دلیل اینکه فکر می‌کرد اگر به عشق سودابه جواب دهد به پدر خیانت کرده است از عشق ممنوع او رویگردان می‌شود. پذیرفتن عشق سودابه شکستن عهدی است که ناگفته میان پدر و فرزند بسته شده و شکستن آن بی‌وفایی و روی‌گرداندن از مردانگی و دانایی است (مسکوب، ۱۳۵۱).

من اینک به پیش تو استـــــــاده‌ام — تن و جان شـــــــیرین تو را داده‌ام
ز من هرچه خواهـــــــی همه کام تو — برآرم نپیچم ســـــــــر از دام تو
سرش تنگ بگرفت و یک پوشه چاک — بداد و نبود آگه از شـــــــرم و باک
رخان سیـــــــاوش چو گل شد ز شرم — بیاراست مـــــــژگان به خوناب گرم
چنیـــــــن گفت با دل که از کار دیو — مرا دور داراد گیهان خدیـــــــــو
ســـــــیاوش بدو گفت هرگز مباد — که از بهر دل، سر[دین] دهم من بباد
چنیـــــــن با پدر بی‌وفایی کنم — ز مردی و دانـــــــش جدایی کنم
تو بانـــــــوی شاهی و خورشیدگاه — سزد کز تو ناید بدینســـــــان گناه
وزان تخت برخاست با خشم و جنگ — بدو اندر آویخت ســـــــودابه چنگ

(فردوسی، ۱۳۹۱؛ فردوسی، ۱۳۸۸، ۲۲۴/۲)

سوم) دسیسه و نیرنگ

در حماسه‌های ملی ایران، عاشقانه‌های کوتاه و بلندی وجود دارد که با روح حماسه عجین شده‌اند. دلیل وجود این عاشقانه‌ها ادامه نسل و حضور پهلوانان در داستان حماسی است. به‌نظر می‌رسد داستان‌هایی که رنگ حماسی دارند به‌دلیل بقای نسل قهرمان (عاشق) منجر به وصال می‌شود و با حسن عاقبت و توأم با شادی است. (سنچولی، ۱۳۹۴) این عشق، بخشی جدایی‌ناپذیر از حیات پهلوانانه و مایه شور و نشاط و روح سرزندگی است (حمیدیان، ۱۳۷۲). آن‌گونه که در شاهنامه و رامایانا آمده این عشق است که اوج گره‌خورگی جمال جسم و جلال روح (محبتی، ۱۳۷۹) را دربین سیاوش و جریره و فرنگیس و در داستان رام و سیتا به‌وجود می‌آورد. یکی از مهمترین موضوعات و بن‌مایه‌ها در این عاشقانه‌ها عامل دسیسه و نیرنگ است که با عباراتی مانند ترفند، فریب، جادو، دستان، بند، چاره، افسون و... بیان می‌شود. کاربرد این موضوع در عاشقانه‌های حماسی تأثیرگذارتر و زیباتر است. در عاشقانه‌های حماسی که عشق بدنه اصلی آن را تشکیل می‌دهد تعارض و تضاد میان خواست‌ها باعث دسیسه و نیرنگ می‌شود که افراد ناپاک را مقابل افراد پاک قرار داده و به طرح توطئه وامی‌دارد و درنهایت، این رویارویی به فاجعه می‌انجامد. تراژدی داستان سیاوش در شاهنامه، معلول دسیسه‌های بسیار و نیرنگ‌بازی فراوان سودابه، گرسیوز، افراسیاب و حتی کیکاووس است. در داستان رامایانا هم دسیسه‌های بسیار کای‌کئی، خواهر راون و حاسدان، سبب تبعید رام به جنگل، نبرد رام با راون و جدایی رام از سیتا و آسمانی شدن آنها می‌شود. پس از امتناع سیاوش از گام نهادن به شبستان سودابه، وی بارها نزد کیکاووس به نیرنگ‌بازی و دسیسه‌چینی علیه سیاوش می‌پردازد. شاه که شیفته سودابه است به سخنان سیاوش توجه نمی‌کند و تنها شاهزاده را پند می‌دهد و به آزمون

آتش (ورگرم) سوق می‌دهد.

سیاوش بدانست کان مهر چیست — چنان دوستی نز ره ایـــــــزدیست
به سودابه زین‌گونه گفتار نیـــست — مرا در شبستـــــــــان او کار نیست
ز گفت سیاوش بخندید شـــــاه — نه آگاه بد ز آب در زیـــــــــر کاه
گزیـــــــن تو باید بدو گفت، زن — ازو هیچ مندیش وز انجمـــــــــن
که گـفتار او مهـــــــــربانی بود — به جان تو بر پاسبـــــــــانی بود
چو ایشان برفتند، ســـودابه گفت — که چندین چه داری سخن در نهفت
نگویی مرا تا مـــــــراد تو چیست — که بر چهر تو فر چهر پـــــــریست
هر آن‌کـــــس که از دور بیند تو را — شود بیهش و برگزینـــــــــد تو را
ز من هرچه خـــواهی همه کام تو — برآرم نپیچم ســـــــــــر از دام تو
رخان سیـــاوش چو گل شد ز شرم — بیاراست مـــــــژگان به خوناب گرم
چنین گفت با دل که از کار دیـــو — مرا دور داراد گیهان خدیـــــــــو
نه من با پدر بی‌وفـــــــایی کنم — نه با امر من آشنـــــــــــایی کنم

(فردوسی، ۱۳۹۱)

در ادامه داستان به‌واسطه دسیسه و تهمت و توطئه سودابه، شاه از ترس ازدست دادن آبروی خود، سیاوش را مجبور به گذشتن از آتش می‌کند.

۳- ۲. همانندی جو وانگ و سو-دا-گی در اسطوره‌های چین با سیاوش و سودابه در شاهنامه

مطالعه تطبیقی حماسه‌های ایران و چین، نزدیکی و همانندی میان دنیای پهلوانی این دو قوم باستانی را نشان می‌دهد. پژوهشگران شعر پهلوانی باوجود پذیرش پاره‌ای همانندی‌ها میان آثار حماسی هومر و حماسه‌های اقوام شمالی عقیده دارند که این همانندی‌ها در برابر همانندی حماسه‌های ایران و چین ناچیز است. نکته مهم اینجاست که همانندی افسانه‌های پهلوانی ایران و چین جنبه اساسی و کلی دارد. گاه تمام افسانه و پهلوانان آن در هردو حماسه یکسان هستند و زمانی جابه‌جایی پاره‌ای از رویدادها و به‌کارگیری برخی هنرنمایی‌های شاعرانه به‌چشم می‌خورد. برای مثال، سرگذشت و منش شاهانی مانند کاوس و جووانگ و شهبانوهایی مانند سودابه و سو-دا و شاهزادگانی مانند سیاوش و یین.گیائو شبیه یکدیگر است و گزارش‌های مربوط به پهلوانان و جنگاورانی چون لی.جینگ، رستم، لی‌نو.جا و سهراب به‌طور شگفت‌انگیزی همانندی دارد. پی‌جویی این همانندی‌های نمایان، نقش قوم سکا[1] را مورد توجه قرار می‌دهد. مهمترین افسانه‌های همانند در حماسه‌های ایران و چین، افسانه‌های سکایی[2] هستند. برخی از این همانندی‌ها را می‌توان نتیجه مبادله خودآگاه یا ناخودآگاه داستان‌سرایان و نقالان دو کشور دانست. به‌گفته ویلهلم گروب[3]: «هنوز هم کسانی‌که هرگز کتاب نخوانده‌اند افسانه‌های فنگ. شن. ینی را نقل و پخش می‌کنند» (کویاجی، ۱۳۸۰).

همانندی سودابه و سو.دا.گی: همان‌گونه که منش و کردار جو. وانگ و کاووس در دو حماسه چینی و ایرانی همانندی دارد زندگی همسران این‌دو شاهنشاه نیز بسیار شبیه یکدیگر است؛ حتی شباهت نام‌های این‌دو قابل تأمل است. در هردو حماسه، شهبانو خِرَد اهریمنی شوهر خود شمرده شده و شاهزاده بی‌گناهی را شکنجه می‌دهد تا او را گمراه کند. در حماسه

1. saka
2 . Sakaian legends
3 . Wilhelm Grube

چین، اختراع کوره آتشین که برای نابود کردن دشمنان به‌کار می‌رفت به شهبانو سودا. گی نسبت داده است. در شاهنامه نیز به‌تحریک سودابه و به‌فرمان کاووس کوره‌ای با خرمن آتش برافروخته می‌شود و سیاوش که در برابر افسون شهبانو، سودابه، ایستادگی کرده و با کام‌جویی وی مخالفت کرده است محکوم به گذشتن از آن می‌شود. منش سودا.گی تیره‌تر و تبهکارانه‌تر از منش و خوی سودابه است؛ او فقط یک‌نامادری نیست که تلاش می‌کند ناپسری خود را از پاکدامنی منحرف کند، بلکه بر اثر ناکامی در این خواسته، او را تاحد مرگ شکنجه و آزار می‌دهد. این سیاه‌کاری در داستان سودابه نیز به‌چشم می‌خورد با این تفاوت که سودا.گی علاوه‌بر این کژراهی، مرتکب تباهکاری‌های بسیار دیگری هم می‌شود. وی به دستاویز یک ناسازگاری ناچیز به‌زیان گیانگ.شیه[1]، شهبانوی پیشین، دست به توطئه می‌زند و برای آنکه خودش جای او را بگیرد وی را به‌شیوه‌ای دلخراش می‌کشد. در روایت چینی، شهبانو سودا.گی که به شاهزاده بو.یی.گااو[2] عشق می‌ورزد به‌بهانه آنکه می‌خواهد نواختن عود را از وی بیاموزد او را نزد خویش می‌خواند. آنگاه همه نیرنگ‌های زنانه را برای برانگیختن عشق شاهزاده به‌کار می‌بندد و حتی برای رسیدن به مقصود، او را به باده‌گساری وامی‌دارد. (کویاجی، ۱۳۵۳؛ بهار، ۱۳۶۲)

۳- ۳. همانندی داستان سیاوش در شاهنامه و سودابه و فدر و هیپولیت یونانی

اصل داستان فدر و هیپولیت یونانی است که توسط اوریپید، نمایش‌نویس مشهور قبل از میلاد، نوشته شده است. روایت اوریپید در دست نیست، اما این داستان را ژان راسین، نمایش‌نامه‌نویس شهیر فرانسوی، بازآفرینی کرده است. اسلامی ندوشن، فشرده این داستان را در کتاب جام جهان‌بین (اسلامی ندوشن، ۱۳۴۶) و کتاب زندگی و مرگ پهلوانان در شاهنامه (اسلامی ندوشن، ۱۳۷۶) آورده و درباره ارزش ادبی این داستان گفته است: «نمایشنامه فدر، مقام بسیار ارجمندی در ادبیات فرانسه و دنیا دارد و به‌نظر نقادان، بلندترین اثر راسین است. پاکیزگی و زیبایی شعرها و باریکی اندیشه آن را چه از نظر ادبی و چه ازنظر تحلیل روانی، شاهکاری جاودانی کرده است» (اسلامی ندوشن، ۱۳۴۶). ماجرای دلدادگی فدر،[3] زن تزه[4]، به ناپسری خود یعنی، هیپولیت[5] گذشته از اینکه از داستان‌های غم‌انگیز و دلکش یونان قدیم است این امتیاز خاص را دارد که از بسیاری جهات به ماجرای سیاوش و سودابه همانند می‌باشد. هردو داستان، سرگذشت عشقی نومیدانه، گناه‌آلود و نافرجام هستند. در این‌دو قصه، سبک‌سری و تیزخشمی شاهان پیر، دو شاهزاده نوجوان را به‌کام مرگ می‌فرستد در هردو قصه، زمانه به‌مثابه بازیگر و تیره‌کننده سرنوشت آدمی است. (اسلامی ندوشن، ۱۳۴۶؛ نحوی و امینی، ۱۳۹۲)

۴. داستان سیاوش از نگاه روانکاوانه

دانش روان‌شناسی دریچه‌های نویی را در نقد متون ادبی گشوده است. کارل گوستاو یونگ بر این باور است که شناخت کهن‌الگوها می‌تواند به شناخت کامل‌تر رفتارهای فردی و اجتماعی انسان منجر شود. شناخت کهن‌الگوهایی مانند سایه، آنیما (روان زنانه)، آنیموس (روان مردانه) به انسان کمک می‌کند که برخی از خواسته‌های آنها را برآورده و از برخی دیگر پرهیز کند. این کهن‌الگوها چه‌بسا همانند نهاد در ناخودآگاه قرار دارند و نباید آنها را سرکوب کرد. سرکوب، مشکلی را حل نمی‌کند، بلکه باید با آنها کنار آمد. (یونگ، ۱۳۸۳) احساسات و غرایز پس از سرکوبی ازبین نمی‌روند، بلکه از ضمیر آگاه به ضمیر ناخودآگاه منتقل می‌شوند. این احساسات در موقعیت‌های بحرانی و خاص درقالب کهن‌الگوی سایه بروز می‌کند (اقبالی،. و همکاران، ۱۳۸۶). به‌باور یونگ، سایه به‌طور معمول ارزش‌های موردنیاز خودآگاه را به‌گونه‌ای می‌پوشاند که فرد به‌دشواری

1 . Kiang- Shih

۲. نام دیگری است برای «ییین گیائو»

3. Phédre
4. Thèsèe
5. Hyppolite

بتواند آنها را وارد زندگی خود کند (یونگ، ۱۳۹۳). سرکوب سایه نیز خلاقیت، احساسات پرشور و هیجان، فراست و بینش ژرف و عملکردهای سریع و فی‌البداهه را سرکوب می‌کند (هال و نوردبای، ۱۳۷۵). ازاین‌رو، اگر سایه دربردارنده نیروی مثبت باشد باید آنها را با زندگی فعال درآمیخت نه اینکه سرکوب کرد. یونگ بر این باور است که «کهن‌الگوی من، همواره با سایه در ستیز است. این ستیز در کشمکش انسان بدوی برای دست‌یافتن به خودآگاهی به‌صورت نبرد میان قهرمان کهن‌الگویی با قدرت‌های شرور آسمانی که به هیئت اژدها و دیگر اهریمنان نمود پیدا می‌کند، بیان شده است» (یونگ، ۱۳۹۳).

در داستان سیاوش، شخصیت‌های افراسیاب، گرسیوز، سودابه و کیکاووس، کهن‌الگوی سایه هستند؛ سیاوش نمود بارز کهن‌الگوی قهرمان است. عشق ممنوع سودابه، نامادری سیاوش، به ناپسری‌اش، ابراز می‌شود و در قالبی از تمامیت و کلیت از محدودیت‌های روان‌فری فرارفته و در ابعاد همگانی، ساختاری جهانی یافته است و با داستان‌هایی از عشق ممنوع در دیگر ملل شباهت نزدیک یافته است. (واشقانی‌فراهانی و حسنوند، ۱۳۹۳) از موارد مشابه دیگر می‌توان به داستان یوسف و زلیخا و فدر و هیپولیت اشاره کرد. تربیت یافتن سیاوش به‌دست رستم، تبلور کهن‌الگوی پیر دانا- پدر و آزمایش قهرمان- است. رستم، پهلوان نامی و خردمند شاهنامه، از کاووس می‌خواهد پرورش و آموزش سیاوش را به او بسپارد. رستم می‌خواهد شیوه زندگی درست و انسانی، سواری و تیروکمان و کمند، نشستن‌گه مجلس، دادوبیداد، آیین تخت و تاج و شیوه سخن گفتن رزم و بزم را به او بیاموزد (فردوسی، ۱۳۸۸، ۲۰۷/۲).

۴-۱. عشق ممنوع سودابه؛ آنیمای منفی

سودابه، شاهدخت و ملکه‌ای است که به‌جای آنکه تجلی زایندگی آنیما باشد آنیموسی سخت فعال دارد که آنیمای او را از مسیر باروری و سازندگی خارج کرده است. (واشقانی و حسنوند، ۱۳۹۳) کنش سودابه، سلب آرامش و آسایش است. عشق ممنوع و گناه‌آلود او به سیاوش و پافشاری بر آن آنیمایی است که یونگ روش و منش او را آنیمای مخوفی جلوه می‌دهد که قهرمان با آن روبه‌رو شده است (یونگ، ۱۳۹۳). رفتارهای سودابه، نشان‌دهنده سایه وجودی اوست که آنیمای منفی او را نشان می‌دهد. سیاوش که مهر غیرالهی و نامادرانه او را شناخته با خردمندی تلاش می‌کند خود را از کان و کانون گناه دور کند.

سیاوش چو از پیش پرده برفت — فرود آمد از تخت، سودابه تفت
بیامد خرامان و بردش نمـــــاز — به‌بر درگرفتش زمـــــانی دراز
سیاوش بدانست کان مهر چیست — چنان دوستی نز ره ایـــزدیست

(فردوسی، ۱۳۹۱)

زنان شاهنامه در کنار جنبه‌های عاشقانه، جنبه روانی پنهان، مثبت و منفی نیز در درون دارند و می‌توانند باعث تعالی و رشد یا تنزل روانی مردان باشند. همان‌گونه که نژادگی مادر سیاوش در نهاد فرزند تأثیر نهاده، همسویی کاووس با سودابه نه‌تنها به خود زیان زده، بلکه شاهزاده را نیز به آوارگی در رفتن به نزد دشمن و کشته شدن کشاند. تأمل در این موضوع، نقش مهم زنان و مردان را در سازندگی جامعه بیان می‌کند؛ همان کاری که سیاوش در این ماجرا انجام داد. (فردوسی، ۱۳۹۱) در شاهنامه، خویشکاری زایندگی، آفرینندگی و هدایتگری آنیما در وجود زنانی مانند فرانک، مادر خردمند فریدون، فرنگیس، همسر باوفای سیاوش و مادر کیخسرو، رودابه همسر زال و مادر رستم، سیندخت، مادر رودابه و امثال آنها نمایان شده و پلیدی و ویرانگری آن در وجود زنانی مانند سودابه و زنان هفت‌خان نمود پیدا کرده است. این صورت‌های دوگانه تجلی نمادین کهن‌الگوی آنیما در شاهنامه هستند (خسروی و طغیانی، ۱۳۸۹).

۴-۲. نهاد، من و فرامن در داستان سودابه و سیاوش

از بین شخصیت‌های داستان، سودابه در شاهنامه، افراسیاب و گرسیوز نماد نهاد، رستم و سیاوش، مظهر فرامن و کیکاووس نمود و نماد من هستند:

سودابه (نهاد): سودابه پلیدترین و منفورترین شخصیت شاهنامه، از سویی زنی زیبا، مصمم، بااراده و باهوش و ازسوی‌دیگر، خودخواه و خودرأی، بی‌پروا و هنجارشکن، هوس‌باز و خیانت‌کار، دروغ‌گو و دسیسه‌چین، فرصت‌طلب و جاه‌طلب است که آن چند ویژگی مثبتش هم در سایه نقاط منفی و تاریک درون او بی‌رنگ شده‌اند. عامل اصلی این کنش‌ها متأثر از شخصیت قدرت‌طلب اوست. (فردوسی، ۱۳۸۸؛ سرامی، ۱۳۷۳) از نگاه فروید، نهاد براساس اصل لذت عمل می‌کند و ساختاری خودخواه، لذت‌جو، غیراخلاقی و لجوج دارد. نهاد ذاتی سودابه از سویی و سرکوب میل جنسی او یعنی، لیبیدو ازسوی سیاوش، در کردار و گفتار سودابه بازتاب می‌یابد. فروید، نهاد را غیرقابل کنترل می‌داند و آن را اصل لذت می‌نامد (فروید، ۱۳۸۳).

سیاوش (فرامن): در روان آدمی در کنار نهاد (نفس اماره به بدی) و من (نفس لوامه) نیرویی نیز وجود دارد که به انسان آرامش می‌بخشد (نفس مطمئنه) و به تعالی فرامی‌خواند. این بخش از ساختار شخصیت که تعریفی هم‌راستا با وجدان[1] دارد و در جست‌وجوی خود آرمانی[2] از ستیز بی‌وقفه با غرایز باکی ندارد را فرامن نامیده‌اند. (علوی مقدم و صادقی‌منش، ۱۳۹۴) سیاوش در این داستان نماینده فرامن است و آدمی را به‌سوی آرمان‌گرایی و معنویت سوق می‌دهد.

کیکاووس (من): کیکاووس در شاهنامه، شخصیتی دمدمی‌مزاج دارد و بی‌درایتی و تلون مزاجش باعث شده که در این داستان نتواند شخصیت آرمانی داشته باشد، اما هرگز مانند سودابه منفی و منفور نیست. او تاحدی منطقی و واقع‌گراست و بر رتق و فتق امور و آشتی بین سودابه و سیاوش تلاش می‌کند، اگرچه شیفتگی او به سودابه نتوانست داوری درستی داشته باشد با اینکه بر پاکی سیاوش و تربیت رستم باور داشت.

تو را پاک‌یزدان چنان آفرید　　که مهر آورد بر تو هرکس بدید

(فردوسی، ۱۳۹۱)

نتیجه‌گیری

داستان سیاوش و سودابه از جهات گوناگون قابل بررسی است. یک‌جنبه، نگاه اسطوره‌ای را بررسی می‌کند؛ ازاین‌رو، شخصیت‌های داستان به سمبل و نمادهایی از نیکی و بدی تبدیل می‌شوند. تأثیر اسطوره بر فرهنگ و باورهای ملل ریشه‌دار است و از این نگاه در شکل‌گیری و بالندگی فرهنگی و اخلاقی ملل نقش بسزایی دارد. ویژگی‌های اخلاقی و اجتماعی قهرمان اصلی داستان یعنی، سیاوش از دیرباز در باورها و آداب و رسوم فرهنگ ایرانی تأثیر گذاشته است. همچنین بازنمایی و بازشناسی او همانند یادکرد داستان یوسف علیه‌السلام در بهسازی اخلاق و فرهنگ جامعه، به‌ویژه نسل جوان تأثیری ژرف و شگرف دارد. سودابه نیز درمقابل او نمادی از پلشتی و بداخلاقی است که معرفی درست او می‌تواند زنان جامعه را از کام‌خواهی گناه‌آلود بازدارد و به‌سوی پاکی و طهارت نفس رهنمون شود.

بررسی تطبیقی داستان نیز جنبه دیگر پژوهش حاضر است که نه‌تنها در ایران، بلکه در جهان نمونه‌هایی مشابه از داستان یافت می‌شود و بر تأثیرگذاری و پیام جهانی آن تأکید می‌کند. نمونه شناخته‌شده آن در متون دینی، داستان یوسف و زلیخاست. در میان ملل دیگر نیز داستان راما و همسرش سیتا (میکی و داس، ۱۳۷۹). که بر مظاهر فرهنگی، ذوقی و هنری مردم هند تأثیر فراوانی نهاده است قابل بررسی و سنجش با داستان سیاوش و سودابه است. راما نیز مانند سیاوش

1. Conscience
2. Ego - ideal

برای مردم هندوستان نماد فرمانروایی دادگستر و رزم‌آوری دادخواه از سویی و شوهری مهربان و فداکار ازسوی‌دیگر است. سیتا نیز برخلاف سودابه، همسری پاکدامن، شوهردوست و فرزندپرور است (میکی و داس، ۱۳۷۹). داستان جو-وانگ و سو-دا-گی چینی با سیاوش و سودابه همانندی دارد (کویاجی، ۱۳۵۳). همان‌گونه که منش و کردار جووانگ و کاووس در دو حماسه چینی و ایرانی همانندی کامل دارد زندگی همسران این‌دو شاهنشاه یعنی، سو داگی و سودابه نیز بسیار شبیه یکدیگر است. همانندی داستان سیاوش و سودابه با فدر و هیپولیت یونانی نیز از موارد مشابه دیگر است و در بسیاری موارد با داستان سودابه و سیاوش همانندی دارد (اسلامی ندوشن، ۱۳۴۶).

جنبه دیگر داستان سیاوش و سودابه در شاهنامه فردوسی و پژوهش‌های مرتبط با آن، بررسی شخصیت‌های داستان از نگاه روانکاوانه است. شخصیت‌های اصلی داستان قابلیت انطباق با سه بخش روان را دارند: سودابه مظهر نهاد (نفس اماره) و نماد لذت‌جویی مطلق و لجام‌گسیخته است. ازاین‌رو، پیوسته به‌سوی بدی و گناه گام برمی‌دارد. برخلاف او، سیاوش نماد فرامن (نفس مطمئنه) و آرمان‌گراست و پیوسته رو سوی نیکی دارد. کاووس در میانه این‌دو، نماینده من (نفس اماره) است و به ایجاد تعادل و میانجی‌گری کوشش می‌کند (علوی مقدم و صادقی‌منش، ۱۳۹۴). ازاین‌رو، نیروهای روانی موجود در آدمی که در وجود همه انسان‌ها نهفته است در وجود این سه شخصیت تجلی می‌یابد. اگر شخصیت‌هایی که نماد من هستند به‌درستی عمل کنند مانع لذت‌جویی و کام‌یابی مطلق می‌شوند و زمینه تعالی شخصیت‌هایی که نماد فرامن هستند را فراهم می‌کنند.

نتیجه آنکه تعلیم و تربیت و وجود مربیان و پیران رهدان مانند رستم که کهن‌الگوی پیر داناست در پرورش اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی جامعه و افراد بسیار تأثیرگذار است و سیاوش در سایه تربیت او به این جایگاه رسیده است. از آنجا که هم در مباحث و کتب عرفانی آمده و هم در شاهنامه نمود یافته است، پیوسته در تربیت اخلاقی و عرفانی بر لزوم داشتن راهنما و نیز بایستگی اطاعت از خداوند، برای رهرو و سالک تأکید شده است تا رهرو راه کمال، از گمراهی و کژراهه‌رفتن بپرهیزد و به سلامت به سر منزل مقصود برسد؛ همان‌گونه که حافظ شیرازی گفته است:

طی این مرحله بی همرهی خضر مکن ظلمات است بترس از خطر گمراهی

(حافظ شیرازی،۱۳۹۹)

در این داستان نیز سیاوش از کودکی، همه اصول و فنون رزم و بزم و بویژه اصول اخلاقی، رفتاری و فرمانروایی نیکو را از رستم آموخته و در بزرگسالی نیز همان شیوه را به‌کار می‌بندد و از کهن الگوی پیر دانا بهره‌مند می‌شود. این داستان و همانندهای آن برای جوانان فرهیخته می‌تواند الگوی مناسبی باشد که با راهنمایی مربی و پیر رازدان، راه درست را بپیمایند.

پیشنهادها: با توجه به جایگاه مهم اسطوره‌های ملی، دینی و مذهبی در الگوپذیری جوانان، پیشنهاد می‌شود که بر اساس متون حماسی معتبر مانند *شاهنامه فردوسی* و منظومه‌های اخلاقی و عرفانی مانند *مثنوی معنوی*، *منطق‌الطیر عطار* نیشابوری، *مخزن الاسرار نظامی* و دیگر آثار، الگوهای مناسب شناسایی، بررسی و تحلیل شود و اگر نمونه و مشابه بین المللی نیز دارند، بررسی تطبیقی انجام شود.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان تأکید می‌کنند که کلیه اصول اخلاقی در انجام و انتشار این پژوهش رعایت شده است. این موضوع توسط تمامی نویسندگان تأیید شده است.

عدم سوءرفتار علمی

مواردی مانند جعل داده‌ها، تحریف نتایج، سرقت ادبی (پلجیاریسم) و هرگونه رفتار غیراخلاقی دیگر در این پژوهش به‌طور جدی پرهیز شده است.

مشارکت نویسندگان

تمامی نویسندگان به‌صورت مساوی در طراحی پژوهش، نگارش مقاله، و ویرایش نسخه‌های نهایی مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

نویسندگان عدم وجود تعارض منافع (Conflict of Interest) را در ارتباط با این پژوهش اعلام می‌کنند. به عبارت دیگر، هیچگونه منافع مالی یا شخصی که بر نتایج تحقیق تأثیرگذار باشد، وجود نداشته است.

حامی مالی

این پژوهش بدون دریافت هرگونه حمایت مالی از سازمان‌های دولتی، تجاری یا غیرانتفاعی انجام شده است.

سپاسگزاری

نویسندگان مقاله از همه پژوهشگران عرصه شعر حماسی، اسطوره‌ای و ادبیات تطبیقی که زمینه و راه پژوهش در این موضوع را فراهم و هموار کردند، سپاسگزاری میکنند. همچنین از گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه قم در تدوین رساله دکتری خانم عاطفه سلطان مرادی که این پژوهش با حمایت علمی ایشان انجام شد، تقدیر و تشکر می‌نمایند.

منابع

قرآن کریم (۱۳۷۳). مترجم: مکارم شیرازی، ناصر. قم: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.

ابن‌اثیر، عزالدین (۱۳۷۴). *تاریخ کامل*. مترجم: روحانی، سید محمدحسین. تهران: اساطیر.

اسلامی ندوشن، محمدعلی (۱۳۴۶). *جام جهان‌بین*. تهران: کتابخانه ایرانمهر.

اسلامی ندوشن، محمدعلی (۱۳۷۶). *زندگی و مرگ پهلوانان در شاهنامه*. تهران: نشر آثار.

اقبالی، ابراهیم.، قمری گیوی، حسین.، و مرادی، محمد (۱۳۸۶). تحلیل داستان سیاوش برپایه نظریات یونگ. *نشریه پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، ۵(۸)، ۶۹- ۸۵.

آیندلو، سجاد (۱۳۸۴). فرضیه‌ای درباره مادر سیاوش. *نشریه نامه فرهنگستان*، ۳(۷)، ۲۷- ۴۶.

بازیگر، نسرین (۱۳۹۴). دو فرضیه درباره داستان سیاوش (باتوجه به نظر شاهنامه‌پژوهان ایرانی، تاجیک، روس و اروپایی). *نشریه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی*، ۱۱(۳۹)، ۱۱- ۴۸.

بگلی، فیل (۱۳۸۵). چگونه *مذاکره کنیم*. مترجم: افتخاری، رضا.، و انورخواه، شهرزاد. مشهد: بامشاد.

بهار، مهرداد (۱۳۶۲). *پژوهشی در اساطیر ایران*. تهران: توس.

بهار، مهرداد (۱۳۷۶). *از اسطوره تا تاریخ*. تهران: چشمه.

بیرانوند، یوسفعلی.، صحرایی، قاسم.، حیدری، علی.، و حسنی جلیلیان، محمدرضا (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی شخصیت‌ها و کارکردهای آنها در داستان‌های سیاوش و رامایانا. *نشریه زبان و ادب فارسی* (نشریه سابق دانشکده ادبیات دانشگاه تبریز)، ۶۹(۲۳۴)، ۱- ۱۵.

پانی‌پتی، ملامسیح (۲۰۰۹). *رامایانا* (نسخه منظوم). مصحح: ضیایی، سید عبدالحمید.، و جعفری، سیدمحمد یونس. دهلی نو: خانه فرهنگ جمهوری اسلامی ایران.

جواری، محمدحسین (۱۳۸۳). *اسطوره و ادبیات* (مجموعه مقالات). تهران: سمت.

حافظ شیرازی، شمسالدین محمد (۱۳۹۹). *دیوان اشعار*. مصحح: قزوینی، محمد.، و غنی، قاسم. تهران: اساطیر.

حمیدیان، سعید (۱۳۷۲). *درآمدی بر اندیشه و هنر فردوسی*. تهران: مرکز.

خالقی مطلق، جلال (۱۳۸۶). *سخن‌های دیرینه*. به‌کوشش: دهباشی، علی. تهران: افکار.

خسروی، اشرف.، و طغیانی، اسحاق (۱۳۸۹). تحلیل روان‌کاوانه شخصیت سودابه و رودابه (یگانه‌های دوسویه شاهنامه). *نشریه کاوش‌نامه*، ۲۱(۱۱)، ۹- ۳۷.

داراشکوه، محمد (۱۳۴۰). *سراکبر* (اوپانیشاد). مصحح: تاراچند. مترجم: جلالی‌نایینی، سیدمحمدرضا. تهران: تابان.

دورانت، ویل (۱۳۸۴). *تاریخ تمدن*. مترجم: آرام، احمد. تهران: علمی و فرهنگی.
روزبه، محمدرضا.، و ایازی، فریبا (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی الگوهای عشق ممنوع. *نشریه کاوش نامه*، ۱۴(۲۶)، ۱۷۵- ۲۰۲.
سرامی، قدمعلی (۱۳۷۳). *از رنگ گل تا رنج خار*. تهران: علمی فرهنگی.
سرکاراتی، بهمن (۱۳۹۳). *سایه های شکار شده*. تهران: طهوری.
سنچولی، احمد (۱۳۹۴). بررسی ساختار غنایی-حماسی زال و رودابه. *نشریه پژوهش‌نامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان*، ۲(۱۳)، ۱۸۹- ۲۱۰.
شاتوک، سیبل (۱۳۸۸). *آیین هندو*. مترجم: بدیعی، محمدرضا. تهران: امیرکبیر.
شهباز، حسن (۱۳۸۸). *سیری در بزرگ‌ترین کتاب‌های جهان*. تهران: علمی و فرهنگی.
شیخ‌حسینی، زینب.، و خلیلی جهان‌تیغ، مریم (۱۳۹۳). تحلیل ساختار داستان سیاوش و دو داستان رام چندر و سدنوا در هند. *نشریه مطالعات شبه‌قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان*، ۲۱(۶)، ۷۹- ۹۸.
طالشی، یدالله (۱۳۹۵). *زمینه های تطبیقی در حماسه های بزرگ جهان*. تهران: ماه باران.
علوی‌مقدم، مهیار.، و صادقی‌منش، علی (۱۳۹۴). گذار فرامن قوم ایرانی از احکام غریزه‌محور شاه در داستان سیاوش (بررسی داستان سیاوش باتکیه بر دیدگاه ادبی-روان‌کاوانه فروید). *نشریه شعرپژوهی*، ۴(۷)، ۹۷- ۱۱۶.
غنیمی هلال، محمد (۱۳۷۳). *ادبیات تطبیقی*. مترجم: آیت اللهزاده شیرازی، سید مرتضی. تهران: امیرکبیر.
فاضلی، فیروز.، و کنعانی، سیاوش (۱۳۸۹). شخصیتی آیینی و رازناک در شاهنامه. *نشریه پژوهش‌نامه زبان وادب فارسی* (گوهر گویا)، ۱(۴)، ۹۳- ۱۰۸.
فتاحی دولت‌آبادی، نیلوفر (۱۳۹۰). *سیاوش در اسطوره و ادبیات*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. رشته زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه کاشان.
فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۸۸). *شاهنامه*. به‌کوشش: خالقی‌مطلق، جلال. تهران: مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۹۱). *شاهنامه (براساس نسخه مسکو)*. قم: عطش.
فروید، زیگموند (۱۳۸۳). شرحی کوتاه درباره روان‌کاوی. مترجم: پاینده، حسین. *فصلنامه ارغنون*، ۱(۲۱).
فروید، زیگموند (۱۳۸۷). *موسی و یکتاپرستی*. مترجم: رهبری، هورا. تهران: فرهنگ صبا.
قبادی فومشی، الهه (۱۳۹۱). *مقایسه تطبیقی حماسه رامایانا و داستان سیاوش از شاهنامه فردوسی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی.
کزازی، میرجلال‌الدین (۱۳۶۶). سهراب و سیاوش: (گومیچشن) و (ویچارشن)؛ گزارشی از داستان‌های شاهنامه بر بنیاد روان‌شناسی اسطوره. *نشریه چیستا*، ۶(۴۵ و ۴۶)، ۴۶۳- ۴۷۱.
کویاجی کوورجی، جهانگیر (۱۳۵۳). *آیین‌ها و افسانه‌های ایران و چین باستان*. مترجم: دوست‌خواه، جلیل. تهران: فرانکلین.
کویاجی کوورجی، جهانگیر (۱۳۸۰). *بن‌یادهای اسطوره و حماسه ایران*. مترجم: دوست‌خواه، جلیل. تهران: آگه.
مافی‌تبار، آمنه (۱۳۸۹). *بررسی تطبیقی آیین‌های اساطیری داوری ایزدی در ایران و هند*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه هنر.
محبتی، مهدی (۱۳۷۹). *سیمرغ در جستجوی قاف*. تهران: سخن.
محمودیان راوی‌نژاد، زهرا (۱۳۹۲). *بررسی تطبیقی عناصر روایی قصه حضرت یوسف* ﷺ *در قرآن و سیاوش در شاهنامه*. تهران: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
مسکوب، شاهرخ (۱۳۵۱). *سوگ سیاوش*. تهران: خوارزمی.
میکی، وال. داس. تلسی (۱۳۷۹). *رامایانا، کهن‌ترین متن حماسی عاشقانه هند*. مترجمان: امر سنکهه، امر پرکاش. تهران: الست فردا.
نحوی، اکبر.، و امینی، علی (۱۳۹۲). سیاوش و سودابه؛ بررسی تطبیقی موارد مشابه در اساطیر و ادبیات ملل. *نشریه شعرپژوهی* (بوستان ادب)، ۱(۵)، ۱۳۹- ۱۶۶.
واشقانی فراهانی، ابراهیم.، و حسنوند، اشرف (۱۳۹۳). *بررسی تطبیقی داستان سیاوش براساس روان‌شناسی یونگ*. دومین همایش ملی ادبیات تطبیقی دانشگاه رازی. تهران.
هال، کالوین اس.، و نوردبای، ورنون جی (۱۳۷۵). *مبانی روان‌شناسی تحلیلی یونگ*. مترجم: مقبل، محمدحسین. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی تربیت معلم.
الیاده، میرچا (۱۳۶۲). *چشم‌اندازهای اسطوره*. مترجم: ستاری، جلال. تهران: توس.
یونگ، کارل گوستاو (۱۳۸۳). *روان‌شناسی ضمیر ناخودآگاه*. مترجم: امیری، محمدعلی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
یونگ، کارل گوستاو (۱۳۹۳). *انسان و سمبل‌هایش*. مترجم: سلطانیه، محمود. تهران: جامی.